

Олександр Лавер,

*кандидат фізико-математичних наук, доцент,
завідувач кафедри інформатики та фізико-математичних дисциплін
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

СУЧАСНІ ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ: БІЖЕНЦІ, ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ТА НЕЛЕГАЛЬНА МІГРАЦІЯ

У статті аналізуються питання динаміки чисельності біженців, вимушених переселенців та нелегальних мігрантів в Україні. Висвітлюються актуальні аспекти міграційних процесів та динаміки чисельності населення української держави.

Ключові слова: *біженці, вимушені переселенці, мігранти на Україні, динаміка чисельності населення України, міграційні процеси.*

The article analyzes the dynamics of the number of refugees, internally displaced persons and illegal migrants in Ukraine. The actual abuses of migration processes and dynamics of the population of the Ukrainian state are highlighted.

Keywords: *refugees, forced migrants, migrants in Ukraine, dynamics of population of Ukraine, migration processes.*

Україна, як і інші держави світу, ніколи не стояла осторонь міграційних потоків, які тільки посилювалися після здобуття нашою державою незалежності в 1991 році. Причому слід розглядати вказану проблему до 2014 року, коли біженці та нелегали були іноземцями, і починаючи з 2014 року, коли сотні тисяч українців поповнили ряди біженців та внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Після здобуття незалежності в 1993 році парламент України прийняв закон про біженців, а з березня 1994 року в нашій державі почало діяти представництво

УВКБ ООН. Проте, поряд з біженцями, Україну заповнили нелегальні мігранти, які, розглядаючи нашу державу як транзитну країну, намагалися прорватися на Захід – до країн Євросоюзу. Тільки упродовж 1991-2010 рр. органами охорони державного кордону України було виявлено майже 247 тис. нелегальних мігрантів, а протягом 2004-2010 рр. за незаконний перетин кордону було притягнуто до адміністративної відповідальності понад 56 тис. чоловік, а 635 кримінальних справ проти перевізників нелегалів передано до суду [1]. Реальна кількість мігрантів була вищою. Так, згідно з [2], у 2011 році кількість вдалих та невдалих спроб переходу західного кордону України відносилася як 1:4. У тому ж році у Словаччину через українсько-словацький кордон потрапило 495 нелегалів [3].

Якщо вести мову про щорічну кількість спроб нелегального перетину українського кордону з державами ЄС, то у 1991 році було зафіксовано 146 спроб, а через 8 років – у 1999 році – 14 600 таких спроб (в 100 разів більше!) [4]. Далі потік нелегалів через український кордон істотно зменшився. Так, у 2010 році було зафіксовано 1.657, у 2011 році – 1.256, у 2012 році – 1.117 спроб нелегального перетину українського кордону [4]. Це викликано не в останню чергу тим, що український маршрут для нелегалів був альтернативним, а не основним. Основний маршрут для нелегалів зі Сходу пролягав південніше – через Середземне море, так званий «Балканський маршрут». У цьому можна переконатися, проаналізувавши країни походження нелегальних мігрантів, яких на підставі закону про реадмісію, прийнятого у 2010 році, висилали з країн ЄС назад, до України [5]:

Таблиця 1.1

Походження повернутих в Україну нелегальних мігрантів

Рік	Всього	%	У тому числі з України	%	З держав СНД	%	З інших держав	%

2010	867	100	469	54,1	267	30,8	131	15,1
2011	635	100	392	61,7	168	26,5	75	11,8
2012	396	100	288	72,7	80	20,2	28	7,1

Як випливає з наведеної таблиці, частка повернутих нелегалів-українців мала тенденцію до зростання, і навпаки, частка повернутих нелегалів з інших країн – до спадання. Нелегали з інших країн потрапляли на українську територію на 80% з Російської Федерації [6]. Згідно з вказаним джерелом, переправка одного нелегального мігранта, наприклад, з Афганістану до Європи, коштувала від 12 тис. до 20 тис. доларів США, причому закарпатці – перевізники нелегалів одержували із цієї суми від 2,5 до 3,5 тисячі доларів.

Влада України боролася з напливом нелегальних мігрантів. Так, тільки у 2011 році на українській території було затримано 55 тис. нелегалів, депортовано на батьківщину 13 тис. нелегалів [5]. Депортація нелегала на батьківщину – справа дорога. У джерелі [6] наводився приклад нелегалів з Шрі-Ланки, кожен з яких заплатив за дорогу до України 6 тис. доларів США. Утримання нелегала і квиток на зворотню дорогу обійшлися державній скарбниці України у 5 тис. гривень за курсом гривні 2012 року [6]. Оскільки щороку депортувалися тисячі нелегалів, то це обходилося нашій державі у кругленьку суму. Так, у 2012 році на депортацію нелегалів було витрачено 300 тис. гривень [6].

Поряд з нелегалами на Україні проживають сотні тисяч іноземців, що мають легальний статус, динаміку чисельності яких по окремих роках наводимо в таблиці нижче (див.[7], [8], [9],[38]).

Таблиця 1.2

Динаміка чисельності легальних іноземців на Україні.

Рік	2001 (перепис)	2006,дані Єврокомісії	1.01.2009	1.10.2011	8.11.2013
Чисельність	250.000	195.000	293.984	309.143	318.000

За даними 2011 року, з 309.142 іноземців на Україні 206.951 (0,6% населення України) мали вид на проживання, причому 87% усіх іноземців походили з країн СНД [9]. З 318 тис. іноземців, які проживали на Україні у 2013 році, понад 247 тис. мешкали на постійній основі а решта – тимчасово [38].

Стосовно роботи, то переважна більшість іноземців була зайнята у неформальному секторі української економіки та в сімейному бізнесі. Згідно з [10], у 2012 році у неформальному секторі української економіки працювало понад 200 тис іноземців – переважно громадян країн СНД, хоча активними учасниками українського ринку праці були також турки, поляки, китайці, румуни, німці та в'єтнамці. Половина мігрантів у 2012 році працювала в Україні до одного року, кожен третій – більше трьох років, понад 90% мігрантів працювали на приватних підприємствах [10]. Окрім того, іноземці активно торгували на ринках. Так, згідно з [11], громадяни з Південно-Східної Азії активно обживали Харків та Харківську область, громадяни Китаю – центральні регіони та ринок «Барабашово», що на Харківщині, громадяни Сомалі та Афганістану – Вінничину та Одещину. Великої користі від такої праці іноземців українська економіка не мала. За даними джерела [12], від неврахованої праці мігрантів бюджет України щороку недоотримував 2 млрд. доларів США, з України за кордон щороку вивозилося 45 – 50 млрд. гривень.

Про взаємовідносини українців та мігрантів-іноземців слід сказати, що до етнічних конфліктів справа не доходить, хоча у 2006 році було зафіксовано 16 нападів на іноземців, у 2007 році 88 чоловік постраждали вже від нападів іноземців, у 2008 – 85, у 2009 році постраждало від нападів 40 іноземців [13].

Окремо слід згадати бійку між українцями та кавказцями у Нікополі (1.01.2011 р.) коли загинули 2 чоловіки [13], та рішучий опір громади Білої Церкви спробі чеченців побудувати мечеть у цьому українському місті [14].

Загалом грань між легальними та нелегальними мігрантами на Україні є досить умовною, оскільки багато потенційних нелегалів в'їжджають до нашої держави на цілком законних підставах – хто з метою туризму, хто з метою навчання, але потім переходять на нелегальне становище, з метою подальшого просування до країн ЄС. Наприклад, тільки в Тернополі протягом 2009-2011 рр. під час перевірки тамтешніх вишів на навчання не з'явилося 440 іноземців, які з цією метою в'їхали до України [11]. За першу половину 2015 року, коли війна на Сході була в активній фазі, на Закарпатті прикордонники затримали у 177 випадках 585 нелегальних мігрантів, що перевищило аналогічні показники 2014 року більше, ніж у 2 рази [15]. Тобто, незалежно від внутріполітичного становища, проблема нелегальних мігрантів та їх незаконного проникнення до країн ЄС є актуальною для нашої держави на довгі роки.

Дотичною до проблеми нелегальних мігрантів є проблема біженців в Україні, оскільки після відмови у наданні їм цього статусу вони здебільшого переходять на нелегальне становище. Згідно з даними О. Малиновської, ситуація з біженцями на Україні протягом 1996-2012 рр. виглядала так:

Таблиця 1.3

Динаміка чисельності біженців в Україні

Роки	Подано заяв	Надано статус біженця	%

1996-1998	5.826	3.181	54,6
1999-2002	5.083	1.995	39,25
2003-2006	6.546	250	3,82
2007-2012	8.028	568	7,08
Всього	25.483	5.994	23,52

З даних О.Малиновської [4] випливає, що найбільш «вдалим» для біженців на Україні був 1996 рік, коли з 1 443 клопотань про надання статусу біженця позитивна відповідь була одержана у 1 161 випадку (80,46% усіх клопотань), а найбільш «невдалим» виявився 2002 рік, коли з 535 клопотань було задоволено усього 2 клопотання (0,37% усіх клопотань). Згідно з даними 2012 року, з клопотаннями про надання статусу біженця в Україні звернулися 1.860 чоловік, причому 30% усіх звернень надійшло від громадян Афганістану, 17% - Сомалі, 16% - Сирії, 7% - Киргизстану і т.д. [16]. У результаті тільки 63 чоловіки отримали статус біженця (3,39% усіх клопотань), та ще 89 чоловік (4,79%) було визнано особами, яким потрібен додатковий захист [16]. Слід мати на увазі, що статус біженця на Україні надається іноземцям не на все життя, а на 5 років, після чого його необхідно поновлювати [17]. Після 3-х років перебування у статусі біженця іноземець має право звернутися з заявою про надання йому українського громадянства [17]. Кількість новонавернених українських громадян з числа біженців є невеликою. Так, станом на 2008 рік тільки 5,8% біженців з тих, кому було надано цей статус за роки незалежності, отримали українське громадянство [8].

Біженцям на Україні важко, як і в інших країнах світу. Ставлення українського населення до них негативне (стримано-ксенофобське), причому найгіршим воно є з боку мешканців малих міст і селищ, а також у західному регіоні нашої держави [18]. Із 100% біженців, згідно з даними наведеного джерела, тільки 1% хотів влаштувати своє життя в Україні. Офіційної роботи для

біженців немає, бо їх не прописують, а тому чоловіки-біженці йдуть працювати на базари, а жінки-біженки заробляють на життя рукоділлям[18].

Державна підтримка біженців узагалі сміхотворна. Так, у 2011 році одноразова державна допомога дорослому біженцю становила 17 гривень і 10 гривень 40 копійок на дитину, через що багато біженців вважали таку «допомогу» образою для себе і взагалі від неї відмовлялися [19]. Через 3 роки, коли курс гривні до долара вже був іншим, розмір одноразової допомоги біженцям не змінився – все ті ж 17 гривень на людину [39]. Умови в центрах тимчасового розміщення біженців та нелегалів також не відзначаються особливою комфортністю. Так, за цінами 2013 року, у цих центрах на харчування одного біженця виділялося 15 гривень у день [20]. У 2012 році в Україні нараховувалося, або знаходилося у стадії будівництва 7 центрів тимчасового розміщення та 2 центри утримання біженців та нелегалів [21]. На Закарпатті, у 2012 році центр тимчасового розміщення біженців був представлений двома корпусами – в Мукачеві та в Перечині, у яких знаходилося 56 претендентів на статус біженця, включаючи 29 дітей [22]. Згідно з джерелом [23], тільки 2% із вказаної кількості біженців з Сирії, Афганістану, Сомалі та Іраку, які утримувалися у закарпатському центрі, мали цей статус. Як впливає з джерел [22] та [23], біженці скаржилися на неможливість офіційного працевлаштування, перебивалися випадковими заробітками і мріяли потрапити до ЄС. Щоправда, вартість дороги до омріяного Ельдорадо була зависокою. Переміщення до Словаччини коштувала 5 тис. доларів США, а до Німеччини ще дорожче – 10 тис. доларів [22].

Спроби бунтів чи протестів біженців та нелегалів у центрах утримання швидко придушувались. Набуло розголосу голодування 57 сомалійців у центрі утримання біженців у Журавичах (Волинська обл.) у 2012 році, які домагалися статусу біженців в Україні. Причиною голодування сомалійців став закон України від 25.11.2011 року, згідно з яким у центрах утримання нелегалів можна було затримувати не на півроку, як було раніше, а на рік [24]. Попри всі протести, які

адміністрація закладу оголосила «грою на публіку» [24], нелегали з Сомалі були депортовані додому [25].

Оскільки життя біженців-іноземців на Україні є вкрай важким, то їх реальна кількість на території нашої держави не була великою. У 2007 році на території України перебувало 2275 офіційно зареєстрованих біженців, які переважно проживали у Києві, Харкові, та Одесі [26], наприкінці 2008 року їх налічувалося 2178 чоловік, причому 52% цього числа становили вихідці з Афганістану, 27% – з держав СНД, 13% – з країн Африки та 8% – з країн Середнього Сходу [8]. У жовтні 2012 року в Україні було зафіксовано 2435 зареєстрованих біженців [17] з 6 тис. загалом зареєстрованих біженців станом на квітень 2013 року, з числа яких 55,5% склали вихідці з Афганістану 28,8% – з держав СНД, 13% – з країн Африки, а решта – з країн Близького та Середнього Сходу [27]. Із вказаної кількості 45,5% визнаних біженців проживало в Києві, 25,5% – в Одесі, а решта – у Харкові, Львові та інших великих містах України [27]. Згідно з джерелом [40], на початок 2017 року з 100% біженців на Україні 35% проживали у Києві, 30% – в Одесі, 26% – в Харкові, 5% – на Закарпатті, 4% – в інших місцях нашої держави.

Що стосується найбільшої за чисельністю групи біженців, як зареєстрованих, так і нелегалів – з Афганістану, то їх загальна кількість невідома. Так, посол Афганістану в Україні на кінець жовтня 2014 року оцінив кількість своїх співвітчизників у нашій державі цифрою 5 тис. чоловік, у тому числі, за його даними, близько 1 тис. афганців мешкало у Харкові, близько 3 тис. – в Одесі, та ще близько 1 тис. – у Києві та в інших містах України [28].

Наприкінці червня 2014 року, за даними ООН, на території України проживало 2500 біженців, та ще 6-7 тис. шукачів притулку – вихідців з інших країн [29]. Але цими людьми наша держава не мала можливостей займатися, оскільки на той час вже йшла війна на Сході країни, і число українців – внутрішньо переміщених осіб з Донбасу і Криму сягнуло 38 тис. чоловік [29]. Тим не менше, у 2014 році до України прибуло 327 біженців з інших країн, у тому числі 61 чоловік з Афганістану, а у 2015 році – 167 біженців, у тому числі 15 чоловік з Афганістану, 7 – з Росії, і 5 біженців – з Сирії [39]. На початок 2017 року

в Україні налічувалося 3302 біженці з інших країн, ще 6753 іноземці подали заяви на отримання статусу біженця [40],[41]. Із 3302 біженців було 1904 чоловіки, 805 жінок та 593 дітей [40]. За країнами походження нараховувалося 1497 біженців з Афганістану, 446 – з Сирії, 194 – з Вірменії, 157 – з Азербайджану, по 133 – з Росії та Сомалі та 742 біженці з інших країн [40]. З 6753 іноземців, які подали клопотання про надання їм статусу біженця, 20% походили з Афганістану, по 10% - з Сирії та Росії, 6% - з Узбекистану, 5% - з Іраку [41].

Динаміка чисельності українських ВПО з Донбасу, Криму та Севастополя, за даними уряду України, була такою (див.[30]):

Таблиця 1.4

Динаміка чисельності внутрішньо переміщених осіб в Україні

	27.06.2014	29.09.2014	10.11.2014	27.12.2014	18.04.2015	28.06.2015
Загальна чисельність	54.400	339.950	455.175	614.467	829.373	868.896
У тому числі з Криму та Севастополя	12.000	18.155	19.221	19.894	20.501	20.684
%	22,06	5,34	4,22	3,24	2,47	2,38

Зауважимо, що мова йде про офіційно зареєстрованих ВПО. З урахуванням незареєстрованих переміщених осіб наведені цифри можуть бути більшими, а тому цифра 1 007 900 вимушених переселенців в Україні у лютому 2015 року є цілком правдоподібною [35]. Стосовно етнічного походження переселенців з Криму і Севастополя, то з понад 19 тис. чоловік на кінець 2014 року більше 9 тис. (47, 37%) становили кримські татари [36]. Серед внутрішньо переміщених осіб значний відсоток становлять діти, інваліди та люди похилого віку. Так, наприклад, із 868.906 українських ВПО станом на 28.06.2015 року [34] налічувалося 153 294 дітей (17,64% загальної кількості) та 423 283 (48,72%)

інвалідів та осіб похилого віку. Разом – 66,36% від загального числа внутрішньо переміщених осіб.

Представляє інтерес динаміка та розміщення українських ВПО по областях нашої держави, тим більше, що біженці в інших країнах світу переважно селяться на території сусідніх регіонів держави, або на територіях сусідніх держав та їх столиць. За даними джерел [30] – [34], ситуація по областях України була такою(таблиця 1.5):

Таблиця 1.5

Динаміка розміщення ВПО по деяких областях України

	29.09.2014	27.12.2014	18.04.2015	28.06.2015
Загальна кількість	339.950 100%	614.467 100%	829.373 100%	868.896 100%
Донбас усього	77.910 22,92%	161.187 26,23%	268.996 32,44%	304.859 35,09%
Донецька обл.	62.823 18,48%	88.187 14,35%	106.983 12,9%	111.106 12,79%
Луганська обл.	15.087 4,44%	73.000 11,88%	162.013 19,53%	193.753 22,3%
Сусідні області	54.199 15,94%	238.081 38,75%	306.833 37%	320.859 36,93%
Місто Київ	24.667 7,26%	39.047 6,36%	39.047 4,71%	39.047 4,49%
Усього	156.776 46,12%	483.315 71,33%	614.876 74,14%	664.765 76,51%

Дані наведеної вище таблиці досить промовисті: на неокуповані території Донбасу, сусідні області (Харківську, Дніпропетровську та Запорізьку), місто Київ припадала основна частина навантаження з прийому біженців, їх

облаштування, харчування, і т.д. Якщо до вказаних регіонів ще додати Київську область, то відсотки в останньому рядку таблиці стануть ще вищими і становитимуть відповідно 47,88%, 75,94%, 78,71%, та 81,32 %.

У західному регіоні нашої держави перебуває порівняно невелика частина внутрішньо переміщених осіб. Так, наприклад, наприкінці червня 2015 року в Рівненській області перебувало 3 497 ВПО, у Волинській області – 3 995, в Тернопільській – 2 568, у Закарпатській області – 3 851 ВПО і т.д. [34].

Українські біженці – це ті наші громадяни, які внаслідок бойових дій залишили територію української держави. Основне місце їхнього перебування – це території сусідніх держав. На кінець червня 2015 року експертами ООН було нараховано 900 300 українських біженців [37]. Якщо вказану цифру біженців прийняти за 100%, то на Росію припало 746 500 біженців (82,92% усієї кількості), на Білорусь – 81.200 (9,02%), на Молдову – 200 чоловік (0,02%) [37]. Загалом на три сусідні країни СНД припало 827 900 українських біженців, або 91,96% їх загальної кількості. Решта біженців знаходилась переважно у країнах Євросоюзу, у тому числі 3 600 чоловік – в Польщі, по 60 чоловік – в Румунії та Угорщині, та ще 20 чоловік – у Словаччині [37]. Разом, 3 740 чоловік. З урахуванням останньої цифри одержуємо, що 831 640 біженців, або 92,37% їх кількості перебували у сусідніх з Україною державах.

Отже, на кінець червня 2015 року війна на Сході нашої держави зірвала з рідних місць 1 769 196 громадян України, з яких 868 896 (49,11% загальної кількості) склали внутрішньо переміщені особи, та ще 900 300 чоловік (50,89% загальної кількості) – біженці поза межами України.

За наступні роки вказані цифри мали тенденцію до збільшення. Так, кількість українських ВПО значно зросла, досягши максимуму – 1 783 900 чоловік у середині червня 2016 року, хоча на думку міжнародних організацій ця цифра була меншою і становила близько 800 тис. чоловік [42]. Згодом вказана цифра зменшилася до 1 589 014 українських ВПО на середину серпня 2017 року [43]. Згідно з даними М. Джемілева, на середину березня 2017 року в Україні

перебувало 35 тис. вимушених переселенців з Криму, у тому числі 20 тис. кримських татар [49].

Стосовно українських біженців у іноземних державах. У Білорусі, згідно з даними тамтешнього МВС, на кінець серпня 2016 року нараховувалося 160 тис. біженців з України [44], а на початок 2017 року, за даними президента О. Лукашенка, у країні знаходилося 170 тис. біженців з України [45]. У Росії, згідно з даними речника МЗС М. Захарової, на середину квітня перебувало 2 300 320 осіб з України, у тому числі понад 1 млн. біженців з Донбасу [46], щоправда, тільки 427 024 з них попросили притулку в РФ [47].

Стосовно інших країн, то у Польщі притулок попросили 4,3 тис. українців [47]. Загальну кількість біженців з України в Угорщині, Румунії, Молдові та Словаччині можемо оцінити в 1 тис. осіб. Стосовно більш далеких країн, то в Німеччині попросили притулок 9,6 тис. українців, в Італії – 9,3 тис., у Франції – 3,5 тис., у Швеції – 3,1 тис. українців [47]. Статус біженця зазначені країни дають неохоче. Так, у 2015 році в Німеччині, з 4 400 заяв від українських біженців про надання їм відповідного статусу тільки 5,3% заяв одержали позитивне рішення[48].

Загалом, як впливає з наведеного вище, майже 100% українських біженців за кордоном розміщалися у сусідніх з нашою державою країнах.

Список використаних джерел

1. Паламарчук И. Проблема нелегальной иммиграции в Украине URL: <http://svodka.net/sobitiya/obshchestvo-i-kultura/559154>
2. Нелегальные мигранты массово прорываются в Европу через Украину. 2012, 25 июня. URL: <http://svodka.net/sobitiya/obshchestvo-i-kultura/323955>
3. Жителям Закарпатья бизнес по переправке нелегалов приносит миллионы. 2012, 2 апреля. URL: <http://ua-reporter.com/novosti/115429>
4. Малиновская Е. Внешние миграции населения Украины периода независимости //Демоскоп Weekly. – 2013. - №563-564. – 19 августа-1 сентября.
5. Число нелегальных мигрантов в Украине подходит к

критической точке. – 2013, 30 января. URL: <http://migraciya.com.ua/news/>

6. Удовиченко С. Мигранты на восточной границе Украины. – 2012, 2 ноября. URL: <http://immigration-stop.org.ua/ru/?p=779>

7. Украина сбилась со счета иностранцев. – 2012, 30 августа. URL: <http://glavkom.un/news/90359.html>

8. 19. Права біженців та шукачів притулку. URL: <http://helsinki.org.cypr/index.php?id=1245859904>

9. Батчаев В. Вся правда о борьбе с нелегальной миграцией в Украине. Цифры и факты. URL: <http://umpdl.info/index.php>

10. В Украине нелегально работает как минимум 200 тыс. иностранцев. – 2012, 30 августа. URL: <http://zn.ua/SOCIETY/>

11. Лемешенко Я. Іноземці все частіше використовують запрошення на навчання в Україні як привід нелегально потрапити на Захід. – 2012, 18 жовтня. URL: <http://www.ukrinform.ua/ukr/news/>

12. Нелегальные мигранты разбивают единство стран Евросоюза. – 2012, 22 июня. URL: <http://www.goodvin.info/v-mire/>

13. Ивженко Т. В Украине растут ксенофобские настроения //Независимая газета. 21.02.2011.

14. Біженці: українські міфи та реальність. – 2012, 27 вересня. URL: <http://khp.org/index.php?id=1348733022>

15. За минулу добу закарпатські прикордонники затримали 17 нелегалів. – 2015, 4 июля. URL: <http://www.mukachevo.net/ua/>

16. Статус біженця в Україні за рік отримали 63 людини. – 2013, 6 лютого. URL: <http://ua.for-ua.com/Ukraine/2013/02/06/125151.html>

17. На Украине 2 435 беженцев //Демоскоп Weekly. – 2012. - №529-530. – 29 октября-11 ноября.

18. Варфоломеева А. Беженцы в Украине не идут работать по специальности. – 2013, 2 апреля. – URL: <http://www.epochtimes.com.ua/ru/Ukraine/society/>

19. Біженців в Україні вважають нелегалами, дають 17 грн. допомоги. – 2011, 21 червня. URL: <http://24tv.ua/home/showSingleNews.do>

20. Біженці в Україні. «Грант» на початок нового життя у 17 гривень. – 2013, 30 липня. URL: <http://life.pravda.com.ua/society/2013/07/30/134987/>

21. Из Украины выдворили более 13 тысяч нелегалов. – 2012, 29 февраля. URL: <http://glavred.info/archive/2012/02/29/113934-2.html>

22. Литерати Т. 5 тысяч баксов – и нелегал попадает из Закарпатья в Словакию, но не всегда //Старый замок.

24.07.2012. **23.** Ковбица С. Факты ICTV – Беженцы в Украине: боятся смерти на родине и мечтают о ЕС. – 2012, 10 апреля. URL: <http://factu.ictv.ua/ru/index/road-news/id/1445899/> **24.** Сомалийцы-нелегалы требуют изменить закон Украины (янв.2012). URL: <http://nbnews.com.ua/news/26849/> **25.** Сомалийцы на Волини бунтуют. – 2012, 13 сентября. URL: <http://www.forexshot.ru/index.php/instrument/energetica/1599> **26.** Кобзін Д.О. Ксенофобія в контексті поліетнічності українського суспільства. Результати соціологічного дослідження. –Харків, 2008. /Д.О. Кобзін, Р.В. Шейко, О.А. Мартиненко, Ю.А. Белоусов. URL: <http://khp.org/index.php?id=1233953072> **27.** Беженцы в Украине – правовой статус. – 2013, 1 мая. URL: <http://vprave.com.ua/analitica/-cheloveka/41-pravovoj-status-bezhencev.html> **28.** Эксклюзивное интервью Чрезвычайного и Полномочного посла Исламской Республики Афганистан в Украине господина Мохаммада Акбара Мохаммади для ИА УММ. – 2014, 26 сентября. URL: <http://www.afghanembassy.com.ua/uk/newspm/986--qq.html> **29.** Из Крыма та Сходу України втекло 38 тисяч людей – ООН. – 2014, 20 червня. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/06/20/7029647> **30.** Більше 50 тисяч українців вимушено покинули свої домівки – ООН.– 2014, 27 червня. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/06/27/7030333> **31.** Число беженцев в Украине превысило 300 тысяч человек. – 2014, 29 сентября. URL: <http://ria-m.tv/news/15505/> **32.** На Закарпатті вже проживають більше 3-х тисяч переміщених осіб URL. – 2014, 27 грудня. URL: <http://karpatnews.in.ua/news/93182.htm> **33.** З окупованих Донбасу та Криму переселено понад 829 тисяч українців //Українська правда. 18.04.2015. **34.** Число беженцев из Крыма и зоны АТО в Украину достигло 900 тыс. человек – Кабмин. – 2015, 28 июня. URL: <http://www.capital.ua/ru/news/> **35.** В Україні понад 1 мільйон переселенців – ООН //24 канал. 14.02.2015. **36.** Из Крыма виїхали понад 9 тисяч кримських татар //Українська правда. 22.12.2014. **37.** Лысенков В. Украинцы массово бегут в Россию URL: <http://podrobnosti.ua/2043369> **38.** Сколько иностранцев живет в Украине. – 2013, 8 ноября. URL: <http://Ukraine-and-world/> **39.** Украина приняла 167 беженцев ... URL: <http://www.segodnya.ua> **40.** Серед

біженців в Україні багато росіян і сирійців – ООН // Українська правда. – 8.8.2017. **41.** Более 400 тысяч украинцев попросили защиты в России; где еще спасаются беженцы с востока //24 канал. – 8.08.2017. **42.** На территории Украины находятся около 800 тысяч вынужденных переселенцев (15.06.2016) //Демоскоп Weekly. – 2016. - №691-692. – 1 июля-21 августа. **43.** В Україні зареєстровано понад 15 млн. переселенців //Українська правда. – 16.08.2017. **44.** В Беларуси посчитали количество беженцев с Украины. – 2016, 26 сентября. URL: <http://ru.espreso.tv/news/2016/> **45.** Лукашенко назвал количество беженцев с Украины. – 2017, 3 февраля. URL: <http://correspondent.net/Ukraine/3810068> **46.** МЗС РФ заявляє, що в Росії більше мільйона біженців з Донбасу //Українська правда. – 19.04.2017. **47.** Более 400 тысяч украинцев попросили защиты в России: где еще спасаются беженцы с востока //24 канал. – 8.08.2017. **48.** За півроку притулок у Німеччині попросили майже 1.500 українців //Українська правда. – 2.08.2016. **49.** Дорош С., Зануда А. Арешти, паспорти, військові: цифри анексованого Криму //ББС. – 16.03.2017.